

УДК 130.2

Бойко О.П., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «НБУ УАБС», м. Суми

Соціальна міфотворчість як прояв сучасності.

Стаття присвячена розгляду ролі та значення міфу в сучасному житті людини. Розглянута міфологема як символічний спосіб відображення реальності. Звернуто увагу на соціальну міфотворчість.

Ключові слова: міф, міфологічний світогляд, міфотворчість.

Бойко О.П.

Социальное мифотворчество как проявление современной жизни.

Статья посвящена рассмотрению значения мифа в современной жизни общества и человека. Особое внимание уделяется проявлению социального мифотворчества.

Ключевые слова: миф, мифологическое мировоззрение, мифотворчество.

Boyko O.

Social creation of myth as display of modern life.

The article is devoted to the problem of study essences of myth on the modern stage of life. The attention is accented on understanding the creations of myth.

Key words: myth, mythological outlook, creation of myth.

Минуле століття та початок нинішнього відмічаються стрімким розвитком та широким розповсюдженням інформаційних технологій, які згодом перетворюються з чисто технологічного на культурне та соціальне явище. Більш того, нові можливості інформації створюють, з одного боку, передумови для переходу до глобального інформаційного суспільства, а з іншого - збільшують негативні наслідки. Так, все більш зростаючий обсяг інформації, який здатний радикально змінити моральні орієнтири індивідів через спеціально створений маніпулятивний міф, і, при цьому, майже такий, що не контролюється національними урядами, сприяє проникненню у суспільну

свідомість програм інокulturних зразків, що в сучасних геополітичних умовах підвищує ризик втрати культурної ідентичності народів. До того ж, глобалізаційні тенденції, які ведуть до зближення різних типів культур та сприяють виникненню загальнолюдської культури, породжують нові питання, які пов'язані з унікальністю етнічного світобачення, його специфікою та засобами реалізації. Образ символу, або міфічного, представляє, в даному випадку, ментальну специфіку, яка є засобом родової, а пізніше і особистісної ідентифікації. Тому звернення до міфологічних «механізмів», які піднімають глибинний ментальний зміст до людської думки, - необхідний крок на шляху усвідомлення культурної актуалізації ментальних основ етносу. Тому проблеми сприйняття міфологічної свідомості, незважаючи на цивілізаційний стрибок, який відбувся в людській культурі, актуалізуються сьогодні як ніколи.

Проблема міфотворчості не є новою. До неї зверталися достатньо фахівців в різні часи і різного напрямку. Це, перше за все, такі класики міфологічних досліджень як Е. Дюркгейм, Е.Кассінер, Л.Леві-Брюль, К.Леві-Строс, А.Лосев, Ю.Лотман, Е.Тайлор, М.Еліаде, Дж. Фрезер, І.Хейзінга, К.Юнг та багато інших.

В українській філософській думці ця тема досліджувалася В.С.Горським (історична міфологія в сучасній українській культурі), О.С. Кирилюком (універсальні виміри культури), С.Б.Кримським (універсально-культурні структури українського народу), М.Т. Юрієм (менталітет українського народу) та багатьма інших.

Ціль нашого дослідження – показати значення та роль міфотворчості в сучасному житті, так як ніколи раніше, міфотворчість проявляється в усіх сферах суспільної діяльності, але особливо ярко вона заявила себе в науці, політиці, економіці, рекламній діяльності тощо.

Наявність міфологічного має систему уявлень та образів, які допомагають самоідентифікації етносу та особистості, формуванню етнічно маркірованого культурного простору, «ядром» якого є національна когнітивна база, котра розуміється, як, певним чином, структурована сукупність знань, культурно

детермінованих уявлень, і які є обов'язковими для всіх представників певної національно-культурної спільноти. Національний культурний простір - це форма існування культури у свідомості людини, це культура, яка відображена свідомістю, це буття культури у свідомості її носіїв. Етнічна самоідентифікація своєю важливою складовою має національно обумовлену систему символів, асоціацій та інформації, яка представлена у міфологічних текстах як репрезентанта культурного простору. Отже, можна сказати, що міфологічні тексти, як культурний простір, є інформаційно-емоційним («етнічним») полем, віртуальним і в той же час реальним простором, в якому людина існує і функціонує, і яке стає ареною зіткнення з явищами інших культур.

Наука пропонує декілька підходів до розгляду культурного простору і, зокрема, міфологічного. Культурологічні звернення А.Ф. Лосева та Ю.Лотмана до цієї проблеми, вказують на те, що символи здійснюють в історичному бутті етносу зв'язок між минулим і майбутнім, минулим і теперішнім, зміцнюють його хронотопічну єдність. «Символ ніколи не належить до якогось одного синхронного зрізу культури – він завжди пронизує цей зріз по вертикалі, приходячи з минулого, зникаючи у майбутньому. Пам'ять символу завжди стародавніша, ніж пам'ять його несимволічного текстового оточення»[2,191].

З точки зору комунікативного підходу, то символи репрезентують дві безкінечні серії відношень: назад до об'єкта, і вперед, до інтерпретанти. Тобто, для розуміння міфу є важливим не просто предмет повідомлення, а як саме про нього повідомляється. «Міф не може бути річчю, концептом або ідеєю. Міф – це слово, висловлювання» і виступає як комунікативна система. [1, 233].

Отже, в сучасну епоху значення міфів не тільки не зменшується, а й неухильно зростає. Повсякденне життя продукує міфи у великій кількості. І це тому, що сучасній людині бракує відчуття сталого, сакрального, а відповідно і гідної самодостатності. А міфологічна культура якраз і здатна, певним чином, компенсувати ці втрати. Міфологічна свідомість, незважаючи на заявки науки про її подолання, все ж таки, є засадничим принципом людського існування.

Сфера прояву та дії міфу достатньо широка і охоплює багато прошарків сучасної культури: це і потяг до міфопоетичних образів в літературі та мистецтві, тенденція до міфологізації історії, подій побутового життя, свого минулого і таке інше. Отже, міф – це живе та актуальне явище, не говорячи вже про повсякденне зіткнення з міфологічною реальністю, котра сьогодні стає все більш чіткішою.

В силу засадничої ролі міфу для побудови світосприйняття, в міфології можна знайти передумови будь-якої світоглядної орієнтації. Але, все ж таки, необхідною рисою будь-якої міфосвідомості є її направленість до нашої душі, до внутрішньої, позачасової сторони реальності, до глибинних творчих сил буття. Міф повністю направлений до трансцендентного, надсущого, і будь-яка міфічна оповідь – мов би вікно у сакральну сферу, туди, де не діють диктат часу та простору, і який володарює над емпіричною дійсністю.

Зрозуміло, міф - це не ідеальна, або спіритуалістична дійсність. Він є тілесним, проникнутий гострою чуттєвістю, глибоким духовним символізмом і тому обумовлює залучення до «нумінозного», тобто, до переживання великого, надлюдського, таємного - того, що жахає та надихає [4,17].

Зазначимо, що специфіка міфологічного сприйняття світу у тому, що міфологічна свідомість не розчленовує реальність для аналізу, а сприймає її чуттєво цілісною. Міф все оживляє і одушевляє, є змістовним і невід'ємним елементом будь-якої культури. Він завжди є іманентним культурному досвіду епохи. І хоч з плином часу підпадає під вплив трансформацій, видозмінюється, але зберігає свої характеристики, свою «міфологічність». Відомий французький структураліст та літературознавець Р. Барт, наприклад, вважав, що сучасність продукує міфи ще більш активно, ніж попередні культурно-історичні епохи.

Нині в інформаційному просторі у великій кількості народжуються соціальні, політичні, художні, релігійні міфи, та, незважаючи на свій ілюзорний характер, здійснюють досить реальний вплив на соціальне життя. В підсумку, сучасний міф перетворився у засіб соціальної мобілізації та маніпуляції

суспільною свідомістю. Істина, яку для себе визначає людина, відкривається у формі міфу, тому що у ньому концентрується певне світорозуміння, аутентичне даній культурі і при цьому не вимагає будь-яких доводів. Міф, який виступає як колосальне джерело масової енергії, здатний мобілізувати навіть групи людей до певних дій. І тому сучасна культура продовжує напрацьовувати міфи, які в тій чи іншій мірі, направляють суспільну енергію в певне русло, задовольняють запити суспільства масового споживання, створюють привабливий імідж політичного діяча або естрадної зірки, привертають увагу глядачів черговим бойовиком або «мильною оперою» за допомогою кінематографу та телебачення.

Інформація, яка оформлена у оболонку міфу, набуває чуттєво-виразну конкретність, легко запам'ятовується, естетизуючи життєвий світ сучасної людини, кидає її, в кращому випадку, в обійми ілюзій, а в гіршому, - робить її об'єктом різних маніпуляцій, в тому числі політичних. Так, відомий канадський філософ і культуролог М. Маклуен, «міфотворець епохи інформаційного суспільства», «пророк масової комунікації» відмічав, підкреслюючи роль інформації в управлінні суспільством та суспільною думкою, що масові комунікації відіграють важливу роль у формуванні державної ідеології, міфологізації суспільної свідомості. Міф у сучасному індустріальному суспільстві виступає як продукт масового виробництва, як принцип організації масової свідомості, а телебачення - як основний міфотворець.

Щоб наочно побачити принципи роботи міфологічної свідомості, яка забезпечує успіх багатьом політичним ідеям, брендам, лозунгам, лежить в основі певної ідеології, необхідно звернутися до характерних ознак міфу, які були визначені ще такими дослідниками, як М.Еліаде і О. Лосєв, К.Юнг та іншими. Так, за Еліаде, міф складає історію подвигів надприродних істот, яка є і істинною (оскільки вона відноситься до реального світу) і сакральною (бо є результатом творчої діяльності надприродних істот) [5]. Пізнаючи міф, людина пізнає "походження" речей, що дозволяють оволодіти і маніпулювати ними на свій розсуд. Йдеться не про зовнішнє, абстрактне пізнання, а про пізнання, яке

"переживається" ритуально, в процесі відтворення міфу, тобто міф "проживається" аудиторією. Міфи про вічне оновлення, про "золоте століття", про землю вічної молодості і радості, про героя і т.д. і сьогодні визначають поведінку людей.

О. Лосєв у своїй праці "Діалектика міфу" поставив перед собою завдання відокремити міф від казки, вигадки, науки, релігії, поезії, історії і інших форм мислення і культури. Проводячи ці розмежування, він наводить багато цікавих і корисних спостережень, суть яких така: міф не є вигадкою або фікцією, міф - це реальність, яка життєво відчувається і твориться; міф не є наукова, зокрема, примітивно-наукова побудова, це живе суб'єкт-об'єктне взаємодіявання, що містить у собі власну, позанаукову, чисто міфічну істинність, достовірність, принципову закономірність і структуру; міф не є метафоричною побудовою, це реальна, речовинна і чуттєво створена дійсність, що є у той же час відчужена від звичного ходу явищ і, отже, містить у собі різний ступінь ієрархічності, різний ступінь відчуженості; міф не є алегорія, це символ, і, вже будучи символом, може містити у собі схематичні, алегоричні і життєво-символічні прошарки; міф не є просто поетичний твір, це ізольовані і абстрактно виділені речі в інтуїтивно-інстинктивну і примітивно-біологічно сферу, що взаємовідносяться з людським суб'єктом, де вони об'єднуються в одну нерозривну, органічно зрощену єдність [3].

Аналіз соціальної міфотворчості дозволяє зробити висновок, що міфи змінюються в залежності від трансформації економічного і духовного життя людства. Розвиток нових виробничих сил зумовлює зміну способу виробництва, відбувається трансформація суспільних відносин. Зміни ж в відносинах створюють умови для формування соціальної міфотворчості, яка відображає особливості суспільної свідомості епохи.

Якщо на ранніх етапах суспільного розвитку соціальна міфотворчість виконувала функцію засвоєння оточуючої дійсності та збереження родоплемінної цілісності, то в наш час міф є інструментом маніпуляції, засобом руйнування, розщеплення та деформації як суспільної, так і індивідуальної

свідомості. Це дійсно так. Адже по логіці історичного розвитку соціальної міфотворчості, послаблення соціокультурних детермінант призводить до трансформації міфу з інтегруючого явища в маніпулятивну технологію. Оскільки людина мислить образами, то викликаний в її уяві образ, в свою чергу, породжує і певну поведінкову реакцію. Так, наприклад, образи демократії, соціалізму, рівності, свободи та інші захоплюють людину або породжують у ній жах, стають стимулами або мотивами її певних вчинків. Також практично будь-яке рекламне повідомлення, створення нового лозунгу, ідеї апелює до архітипічних міфологем. Автор, який задіяний на створення таких образів, може звертатися до них свідомо, або ж використовує їх підсвідомо, так як знаходиться в культурному полі, де ця міфологема існує. Отже, характерною ознакою сучасного міфу є те, що він перетворюється на міфологеми - конкретно-образні, символічні засоби відображення реальності, які необхідні в тих випадках, коли ця реальність не вміщується у рамках формально-логічного та абстрактного зображення.

Міфотворчості підвладна особлива зона політики та влади, яка отримала назву «кріптоправління», що в перекладі з грецької означає «підземелля таємної влади». В цьому випадку діє субправління прихованих функцій легальних установ. Вони освячені міфами необхідності державної таємниці, національної безпеки, відомчої секретності тощо. За цим легальним, але таємничим простором розташовані сфери впливу інтересів окремих осіб та груп, конспіративна влада протиправних структур, мафій та корупції.

Якщо суспільство не здатне вирішувати проблеми раціонально, без невротичних зусиль, тоді міф стає засобом соціальної мобілізації, а життя постає як серія подвигів: «битва за врожай», «підкорення природи», «повороти річок» і таке інше. Коли той чи інший міф стає організуючим та мобілізуючим суспільним явищем, то тоді можна говорити про позитивну ефективність соціальної міфотворчості. Але в цьому випадку демонструється і очевидна слабкість соціальної свідомості, яка не може обійтися без міфу.

Система міфотворчості, яку можна було б визнати однією з ефективних форм управління, поряд з реальними позитивними ефектами, забезпечує, якщо так можна сказати, гіперексплуатацію, маніпуляцію, жорсткий примус та демагогію. Більш того, зміни в поведінці людини, які пов'язані з сучасним інформаційним середовищем, негативно впливають на головне – сім'ю. Так, в сучасному суспільстві засобами соціальної міфотворчості зіпсовані давні устої та втрачається традиційний уклад родинного життя, зруйнована ієрархія сімейних відносин, порушені родові зв'язки між поколіннями, повагу до старших витіснено та замінено активним натиском авторитету більш сильнішої особи.

Першопочатковий вплив засобів масової інформації направлено на сферу почуттів, які у людини рухомі та піддатливі, і якщо їх вдається контролювати, то і мислення стає підвладним. Чуттєва ступінь відображення швидше реагує на зовнішні впливи, а тому її легше і експлуатувати. А результат поглиблення впливу ЗМІ на людину – погіршення її розумової діяльності, що призводить до послаблення раціонально-критичної оцінки того що відбувається. Це значно полегшує процес занурення соціальних міфів у свідомість суспільства.

Отже, міф, який інтегрує в собі стихійне та інституціолізоване, проникає у свідомість кожного індивіда та забезпечує ефективний результат процесу маніпуляції. Об'єднуючись з чуттєвими, стихійними, ірраціональними елементами свідомості, міфи утворюють складні, самостійні, незалежні від реальної дійсності форми впливу. Ось чому міф виступає як засіб соціальної організації, паралельний раціональним формам влади.

Література:

1. Барт, Р. Миф сегодня [Текст]/ Р. Барт // Семиотика. Поэтика: избр. раб. - М.: «Прогресс»; «Универс», 1994. - С. 72-130.
2. Лотман, Ю.М. Символ в системе культуры / Ю.М. Лотман // Избр. статьи: В 2 т. - Таллинн, 1992. - Т.1. – С. 191-199.
3. Лосев, А.Ф. Диалектика мифа [Текст]. - М.: Академический проспект, 1994 - 303 с.

4. Хюбнер, К. Истина мифа [Текст]. - М.: Республика, 1996. – 448 с.
5. Элиаде, М. Космос и история [Текст]. - М.: Прогресс, 1987. – 312 с.